

YOSHLARDA IJTIMOIIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH

S.S.Nurmamatova

Pedagogika va Psixologiya fakulteti
Pedagogika yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Kompetensiya lotincha compete so'zidan olingan bo'lib, erishaman, muvofiqman, loyiqman, mos kelaman ma'nolarini anglatadi. Shu bilan bir qatorda kishi egallagan muayyan bilim, ko'nikma, malakalar majmuasi ham kompetensiya sanaladi. Kompetensiya so'zi muayyan vazifani bajarish uchun biror shaxs yoki tashkilotga berilgan vakolat va huquq ma'nosida ham qo'llaniladi.

Kalit so'zlar: Kompetensiya, kreativ, shaxsning intellektualligi, emotsional sifat, pedagog, psixolog, mantiq mundariyasi, kasbiy kompetensiya, ko'nikma, malaka.

Аннотация: Компетенция происходит от латинского слова «соревноваться», что означает достигать, быть подходящим, быть достойным, быть пригодным для. Помимо этого компетенцией считается совокупность конкретных знаний, навыков и умений, приобретенных человеком. Слово «компетентность» также используется в смысле полномочий и прав, данных лицу или организации для выполнения определенной задачи.

Ключевые слова: Компетентность, креативность, интеллектуальность личности, эмоциональные качества, педагог, психолог, содержание логики, профессиональная компетентность, мастерство, квалификация.

Abstract: Competence is derived from the Latin word compete, which means to achieve, to be suitable, to be worthy of, to be suitable for. In addition to this, a set of specific knowledge, skills, and abilities acquired by a person is also considered a competence. The word competence is also used in the sense of authority and right given to a person or organization to perform a certain task.

Key words: Competence, creativity, intellectuality of a person, emotional quality, pedagogue, psychologist, content of logic, professional competence, skill, qualification.

Kompetensiya–ma'lum bir sohada sifatli produktiv faoliyat olib borish uchun zarur bo'lgan mutaxassisning ta'limiy tayyorgarligiga qo'yilgan talabdir.

Kompetensiya–davlat ixtiyorida bo'lgan, oldindan belgilangan ijtimoiy talab bo'lib, u o'quvchi (ishchi)ning muayyan sohada samarali faoliyat ko'rsatishi uchun zarur bo'lgan ta'limiy (professional) tayyorgarligiga nisbatan qo'yiladi.

Kompetentsiya- shaxsning murakkab, ta'limiy tuzilishi bo'lib, u o'zida shaxsning intellektual, irodaviy, kreativ, emotsional sifatlarini o'zida jamlaganki, ular faoliyatdan ko'zlangan maqsadga uning o'zgarib boruvchi sharoitida amalga oshuvini ta'minlaydi. Shunday qilib, kompetentsiya shaxsning yuksak sifatli xislati bo'lib, uning shakllanishi ta'limning hal qiluvchi oqibat, natijasi hisoblanadi.

Pedagog, psixolog olimlarning tadqiqot ishlarida kompetentsiya, kompetentlik o'ta murakkab, ko'p qismli, ko'pgina fanlar uchun mushtarak bo'lgan tushunchalardir. Shu boisdan bulajak boshlangich ta'lim o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish xamda uning talqinlari ham hajman, ham tarkibiga ko'ra, ham ma'no, mantiq mundariyasi jihatidan turli-tuman. Shunga ko'ra ta'lim kompetensiyalarini tasdiqlangan standartda keltirilgan ta'rif bo'yicha qabul qilamiz:

- bilim – o'rganilgan ma'lumotlarni eslab qolish va qayta tushuntirib berish;
- ko'nikma – o'rganilgan bilimlarni tanish vaziyatlarda qo'llay olish;
- malaka – o'rganilgan bilim va shakllangan ko'nikmalarni notanish vaziyatlarda qo'llay olish va yangi bilimlar hosil qilish;
- kompetentsiya – mavjud bilim, ko'nikma va malakalarni kundalik faoliyatda qo'llay olish qobiliyati.

Ijtimoiy kompetensiya metodik tayyorgarlik darajasini oshirish ijtimoiy ahamiyatini anglash, taklif qilingan yangi metodik yondashishlar va ularning qo'llanilishiga javobgarlikni o'z zimmasiga olish qobiliyati ko'rsatkichi, shaxsiy qiziqishlarning aniq bo'lajak kasb ta'limi, ta'lim muassasasi, jamiyat ehtiyojlari bilan bog'liqligining namoyon bo'lishi hisoblanadi. U axloqiy madaniyat, ideallar, ma'naviy qadriyatlarni tavsiflaydi. Bo'lajak kasb ta'limi pedagoglarida uslubiy tayyorgarlikni mustaqil loyihalashtirishga ijtimoiy tayyorlik tarkibiy qismi rivojlanishini harakatga keltiruvchi kuchlar bo'lib yuqori axloqiy ehtiyojlar va umumshaxsiy va kasbiy o'z-o'zini takomillashtirish dalillari; faol hayotiy pozitsiya; doirasida hayot tushuniladigan o'z asl vazifasini topish va u haqda qayg'urish “to'g'ri yo'l” hissi, aynan shunday o'zini amalga oshirish zaruriyatiga ishonch bilan kuzatiladigan kechinma hisoblanadi. Hech qanday ma'muriy metodlar bilan boshqarish metodik tayyorgarlikning mustaqil loyihalashtirilishi, erishish usullarini mustaqil tanlash orqali mustaqil qo'yilgan maqsadga erishishni rag'batlantiruvchi o'z mehnati ijtimoiy ahamiyatiga asoslanadigan mustaqil tashkil qilingan pedagog faoliyati bilan sifatli samara bo'yicha tenglasha olishga qodir emas.

Kompetensiya-sohaga oid bilim, ko'nikma, malaka, qarashlar majmui, shaxsning qadriyati va sifatlari, kvalifikatsiyaning namoyon bo'lishi yoki ta'sir ko'rsatish qobiliyati. Kompetentlik-muayyan lavozimga mos o'z kasbining mohir egasi bo'lgan shaxsga xos sifat.

Jamiyat va madaniyatning rivojlanishi bugungi kunda ta'lim va tarbiya ishlarining qanday tartibda amalga oshirilayotganligiga bog'liq. Bu esa davlat ahamiyatiga ega ijtimoiy qonuniyatdir. Davlatning buyuk kelajagi, albatta, biz yoshlarni chuqur bilimli bo'lib yetishishimiz bilan bog'liqligini unutmagan holda mahoratli pedagoglarni shakllantirishni asosiy maqsad qilib belgilab olishimiz zarur.

"Kompetentlik" tushunchasi ta'lim sohasiga psixologik izlanishlar natijasida kirib kelgan. Shu sababli kompetentlik "noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik"ni anglatadi. Kompetensiya - muayyan fan bo'yicha talaba egallagan nazariy bilim, ko'nikma va malakalarni kundalik hayotda duch keladigan nazariy va amaliy masalalarni yechishda foydalanib, amaliyotda qo'llay olishidir. Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetentsiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni ang'lay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi. Kasbiy kompetentlik quyidagi holatlarda yaqqol namoyon bo'ladi:

- murakkab jarayonlarda;
- noaniq vazifalarni bajarishda;
- bir-biriga zid ma'lumotlardan foydalanishda;
- kutilmagan vaziyatda harakat rejasiga ega bo'la olishda Kasbiy kompetentsiyaga ega mutaxassis:
- o'z bilimlarini izchil boyitib boradi;
- yangi axborotlarni o'zlashtiradi;
- davr talablarini chuqur ang'laydi;
- yangi bilimlarni izlab topadi;
- ularni qayta ishlaydi va o'z amaliy faoliyatida samarali qo'llaydi.

Ijtimoiy kompetensiya jamiyatda bo'layotgan voqea yoki hodisa, jarayonlarga dahldorlikni his qilish va ishtirok etishni ifodalaydi. Kasbiy mavqeyining o'sishiga intilish ham ijtimoiy kompetentlikning bir bo'lagi hisoblanadi. Ijtimoiy-psixologik kompetentlik ta'lim tizimini boshqarish uchun muhim. Kompetentlikni "tajribaga ega bo'lgan kishi", "yaxshi biladigan inson" kabi ma'nolarni bildirishi eski adabiyotlarda ko'p izohlangan. Hozirda esa kompetentlik ta'lim jarayonida sodir bo'ladigan vaziyatlarda, kutilmagan holatlarda o'zini qanday tutishi, muloqotga

kirishuvchanligi, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanishga egalikni anglatadi. Pedagog olim N.A.Muslimov ta'kidlab utganidek, "o'qituvchining kasbiy shakllanishi uning jamiyatdagi o'rni, talabaning oliy pedagogik ta'lim muassasasidagi majburiyatlari va vazifalariga bog'liq bo'lib, talabaning o'rni nisbiy tavsifga ega, biroq uning o'quv jarayonida ishtiroki, o'quv vazifalarining ma'lum minimumini bajarish kabi ma'lum belgilarga ega" V.N.Vedenskiy fikricha "Kompetentlik- bu qandaydir shaxsiy tavsif, kompetensiya esa aniq kasbiy yoki funksional tavsiflar majmuasidir". Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirsak, ijtimoiy kompetentlikning namoyon bo'lishi quyidagilarni o'z ichiga oladi: - komil inson sifatida ijtimoiy munosabatlarda faollik ko'rsatish. - axloqiy sifatlar, hayotiy bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lish. - kasbiy faoliyatda subyektlar bilan muloqotga kirisha olish. - muammolarni hal etishda samimiy bo'lish. - kreativ yondashish. - ta'lim jarayonini amalga oshirishda zamonaviy usul, vositalardan maqsadli foydalana olish. Yoshlarda kasbiy muammolarni muvaffaqiyatli hal eta olish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun real kasbiy va ijtimoiy vaziyatga o'xshash topshiriqlar ishlab chiqish kerak. Bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy kompetentlikni shakllantirishda turli metodlardan foydalaniladi. Hozir biz ularning ayrimlarini tahlil qilamiz: O'z-o'zini ta'riflash metodi. Bunda talabalar o'z kompetensiyasini o'zlari ta'riflaydilar, bu ta'riflar esa boshqa talabalar va o'qituvchi tomonidan tasdiqlanadi. Bu metod baholanuvchi talabaning o'z kompetensiyalarini darajasini yozma ravishda o'zi baholashidir. O'z-o'zini ta'riflash metodi pedagogikaning boshqa ta'lim yo'nalishlari orasida kasb ta'limi yo'nalishiga ko'proq mos keladi, chunki ushbu yo'nalishda kasbiy kompetensiyalar kompetentlarning turlari ko'p va xilma-xil, kompetentlikni rivojlantirish shakllari ham turlicha.

"Portfolio" metodi. Ushbu metod talabalarning kasbiy va ijtimoiy kompetensiyalarning shakllanishini namoyon qiladigan materillar va ma'lumotlar to'plamidan iborat. Portfolio ularning ta'lim jarayonida erishgan natijalarini, olimpiadalar, tanlovlar, xalqaro va respublika miqyosidagi konferensiyalardagi yutuqlaridan iborat bo'ladi. Imitatsion topshiriqlar metodi. Imitatsion (taqlidga oid) topshiriqlar bo'lajak kasbiy faoliyatga maksimal darajada yaqinlashtirilgan vaziyatlarni hal etishga qaratilgan topshiriqlardan iborat bo'ladi. Bu metodning mohiyati talabalarga qo'yilgan kasbiy vazifalarni mustaqil amalga oshirishi uchun shart-sharoit yaratish, kasbiy faoliyat muhitiga olib kirish orqali ularning ijtimoiy va kasbiy kompetensiyalari mavjudligining dalillarini namoyon qilishdadir. Keltirilgan dalillar talaba tomonidan kasbiy faoliyatga tegishli bo'lgan vazifalarning yechilishi jarayonini kuzatish natijasida to'plab boriladi. Biz yoshlarga yaratib berilayotgan imkoniyatlardan samarali foydalanishimiz lozim. Tarixga nazar tashlasak, ona yurtimiz tuprog'ida qanchadan-qancha

ma'rifatparvar siymolar, buyuk daholar yetishib chiqqanligini ko'ramiz. Biz kimning avlodlari ekanligimizni unutmasligimiz kerak. Vatanimizni kelajagi bizning qo'limizda. Birinchi prezidentimiz Islom Karimov o'z ma'ruzalarida ta'kidlagan quyidagi hikmatli so'zlari ham bejiz emas: "Kelajakda O'zbekiston yuksak darajada taraqqiy etgan iqtisodi bilangina emas, balki bilimdon, ma'naviy jihatdan yetuk farzandlari bilan ham jahonni qoyil qoldirishi lozim." Inson qaysi kasb sohibi bo'lmasin o'z ishiga, mashg'ulotiga mehr bilan yondashsa, uning sirlarini mukammal egallaydi. O'z-o'zini angalaydi, shu sohada kamol topadi. Pedagog ham bolalarni sevsa, tarbiyalasa, o'zi ham ulg'ayadi, pedagogga oid sifatlar kasb etib boradi. Kelajak yoshlarni qo'lida deyapmiz, demak biz xalqning ertangi kunimiz. Biz interfaol darslar tashkil etilishini xohlaymiz. Bunda o'qituvchining notiqlik san'ati, chiroyli so'zlash mahorati bizning diqqatimizni jalb qiladi. O'qituvchi pedagoglarni hurmat qilamiz, chunki nihoyatda mas'uliyatli va sharaflil kasb. Bu kasbda kompetentlik muhim ahamiyatga ega.

Kompetentlikni shakllantirish bilan bir qatorda hozirgi kundagi asosiy vazifalarimizdan biri talabalarni shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy hayotida uchraydigan vaziyatlarda egallab turgan tipdagi malakalarini samarali ravishda qo'llashga o'rgatish, mustaqil holda fanga tegishli kerakli axborotlarni izlab topish, tahlil qilish natijasida zaruriy bilimlarni oshirishga oid materiallarni ajrata olish, ko'zda tutilmagan noaniq, muammoli vaziyatlar yuzaga kelganda ish beradigan malakalarga alohida ahamiyat berish hamda egallagan bilimlarini kundalik turmushi jarayonida qo'llay oladigan xususiyatlarni egallagan holda tarbiyalashdan iboratdir. Bo'lajak pedagoglarda bu xususiyatlarni tarbiyalashda o'z sohalariga doir barcha fanlarga oid bilim, ko'nikma va malakalarni dars jarayonlarida singdirish bilan birgalikda ularda kompetensiyalarni ham shakllantirish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Voxidova.N. Mirzayeva.F.O " Ijtimoiy Pedagogika" darslik Toshknet 2021-yil.
2. "Filosofiya ta'limining tarixi" Galaguzova M.A.
3. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch". T.: "Ma'naviyat". 2008.
4. Avazbayev A.I., Xudayberganova M.E. Kasbiy kompetentlik umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim-tarbiya jarayonini yangi sifatga ko'tarish omili. Xalq ta'limi. Ilmiy-metodik jurnal. 6-son 2020-yil. 24-29 betlar.